

Piotr Rylski

System biegłych sądowych w sprawach cywilnych we Francji

The system of court experts in civil matters in France

Abstract

The aim of the study is to present the principles of the functioning of the system of court experts in France in relation to civil proceedings. The article discusses the systemic status of experts, the mechanism of appointing experts in civil proceedings and the role of the parties at this stage. The procedural possibilities of the parties' participation in the preparation of the expert opinion as well as the possibilities of its assessment and questioning were also presented. The method of financing expert opinions and awarding remuneration to experts was indicated. The rules for entering experts on the list of experts in France and the importance of this list for the system of appointing experts in this country were discussed in detail. The issue of advance payments by the parties for the remuneration of experts and the final method of their settlement was also presented. Attention was also drawn to the method of supervision over experts and the possibilities of disciplinary actions against them. The conclusions indicated those French regulations that could be used in other legal systems, including the one in Poland.

Keywords: *Civil proceedings, expert evidence, evidence assessment, expert, French law*

Streszczenie

Opracowanie ma na celu przybliżenie zasad funkcjonowania systemu biegłych sądowych we Francji, zwłaszcza w postępowaniach cywilnych. W ramach artykułu omówiono ustrojowy status biegłych, mechanizm powoływania biegłych w postępowaniu cywilnym i rolę stron na tym etapie. Przedstawiono także procesowe możliwości udziału stron w przygotowaniu opinii przez biegłego oraz jej ocenę i kwestionowanie. W szczegółowy sposób ukazano zasady sporządzania listy biegłych we Francji i znaczenie tej listy dla systemu powoływania biegłych w tym kraju. Nkreślono też kwestię uiszczania przez strony zaliczek na wynagrodzenie biegłych oraz ostateczny sposób ich rozliczania. Autor artykułu omawia ponadto nadzór nad biegłymi, a także możliwości ich dyscyplinowania. W konkluzjach wskazuje na te z francuskich uregulowań, które mogłyby być wykorzystane w innych systemach prawnych, w tym w Polsce.

Słowa kluczowe: *postępowanie cywilne, dowód z opinii biegłych, ocena dowodów, biegły, prawo francuskie*

Dr hab. Piotr Rylski, prof. Uniwersytetu Warszawskiego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warszawski, Polska, ORCID: 0000-0002-5399-1624, e-mail: p.rylski@wpia.uw.edu.pl
Data zgłoszenia tekstu przez autora: 24.02.2022 r. data zaakceptowania do publikacji: 31.03.2022 r.

Wprowadzenie

Opracowanie ma na celu przybliżenie zasad funkcjonowania systemu biegłych sądowych we Francji, zwłaszcza w odniesieniu do postępowań cywilnych. Ze względu na fakt, że system biegłych sądowych należy do zagadnień ustrojowych, w niezbędnym zakresie zostaną wskazane także wspólne rozwiązania przyjęte dla postępowania karnego i postępowania sądownoadministracyjnego.

Po pierwsze niniejsza praca zmierza do udzielenia odpowiedzi na następujące pytania: jaki kształt ma ustrojowy status biegłych? czy biegli sądowi są powoływani przez sądy jedynie na podstawie szczególnych list biegłych, czy też dominuje wariant biegłych spoza listy, ewentualnie model mieszany? Po drugie cel artykułu polega także na przedstawieniu mechanizmu powoływania biegłych w postępowaniu cywilnym i roli stron na tym etapie. Chodzi o ustalenie, czy występuje tu swobodna decyzja sądu, czy też sąd jest w tym zakresie związany regulacjami ustawowymi. Po trzecie zamiar autora to ukazanie procesowych możliwości udziału w przygotowaniu przez biegłego opinii oraz możliwość jej oceny i kwestionowania. Po czwarte warto zwrócić uwagę na sposób finansowania opinii biegłych i przyznawania biegłym wynagrodzenia. W szczególności odpowiedzi wymaga pytanie: czy stawki wynagrodzeń podlegają regulacjom urzędowym, czy zasadom wolnorynkowym? Ponadto jako ważną kwestię należy wymienić to, czy wynagrodzenie pokrywane jest z zaliczek uiszczonych przez strony, czy przez państwo. W tym aspekcie istotne okazuje się także ustalenie sposobu i zasad przyznawania wynagrodzenia biegłemu oraz określenie chwili, w której powstaje taki obowiązek. Jako ostatnie zagadnienie należy wskazać odpowiedzialność biegłych za nierzetelną lub niepełną opinię.

Powyższe cele zostaną zrealizowane przez omówienie zasad funkcjonowania biegłych we Francji w pięciu rozdziałach merytorycznych i konkluzjach. Pierwszy rozdział prezentuje ogólne zagadnienia dotyczące biegłych, w tym przede wszystkim źródła obowiązującego prawa oraz podstawowe zasady prawa dowodowego w odniesieniu do opinii biegłych. Drugi rozdział przedstawia dopuszczenie dowodu z opinii biegłego w postępowaniu cywilnym. Wskazuje podstawową zasadę prawa francuskiego, zgodnie z którą to sąd podejmuje decyzję o powołaniu biegłego. Pojawia się tu także kwestia zaskarżalności tej decyzji. Autor artykułu omawia tu także treść postanowienia dowodowego nazwanego we Francji *la mission*. Rozdział trzeci porusza zagadnienia związane z wyborem osoby biegłego. Ukazuje, kto może zostać biegłym. Szczegółowo analizuje warunki wpisu na listy biegłych sądowych i znaczenie tych list dla systemu biegłych. W tym rozdziale znajdują się też rozważania o możliwości korzystania przez biegłego z wiedzy osób trzecich, o wyłączeniu i zmianie biegłego. W rozdziale czwartym omówione są warunki wykonywania przez biegłego swoich obowiązków. Chodzi o wskazanie na wymaganie bezstronności i rzetelności biegłego oraz sposobów zapewnienia tych gwarancji. Rozdział piąty dotyczy końcowej opinii biegłego, instytucji zastrzeżeń do opinii oraz zagadnień związanych z wynagrodzeniem biegłych i modelem finansowania go w postępowaniu cywilnym.

Przedstawienie wyżej wymienionych kwestii ma służyć poznaniu obcej regulacji prawnej i praktyce jej stosowania. Może również być przydatne w kontekście dyskusji

nad uregulowaniem zagadnień związanych z systemem biegłych w Polsce. Jak wiadomo, dyskusja nad nowym kształtem takiej regulacji już się bowiem rozpoczęła¹.

1. Ogólne zagadnienia dotyczące biegłych w prawie francuskim

1.1. Źródła prawa

Przepisy dotyczące dowodu z opinii biegłych są uregulowane przede wszystkim w przepisach procesowych, czyli kodeksie postępowania cywilnego (*Code de procédure civile*²), kodeksie postępowania karnego (*Code de procédure pénale*³) oraz kodeksie postępowania sądownoadministracyjnego (*Code de justice administrative*⁴). Dalsze rozważania zostaną poświęcone przede wszystkim opinii biegłych w postępowaniu cywilnym, chyba że specyfika danego zagadnienia ze względu na jej uniwersalny walor lub potrzebę wskazania różnic wymagać będzie odniesienia się także do innych procedur.

Istotne znaczenie należy przypisać także aktom ustrojowym dotyczącym biegłych. Kluczowe znaczenie ma tu ustawa z 29.06.1971 r. o biegłych sądowych⁵ oraz akt wykonawczy, którym jest dekret z 23.12.2004 r. o biegłych sądowych⁶. Oba te akty ustrojowe mają zastosowanie do postępowań przed sądami powszechnymi, czyli w sprawach cywilnych i karnych. Zbliżone regulacje dotyczące postępowań sądownoadministracyjnych znajdują się w CJA. W aktach tych uregulowano w szczególności zasady prowadzenia list biegłych, obowiązki biegłego oraz zasady jego odpowiedzialności dyscyplinarnej.

Powołane wyżej akty prawne podlegały w ostatnim czasie licznym zmianom w szczególności pod wpływem orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej ETPC) i Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (dalej TSUE). We Francji, w związku z zarzutami co do funkcjonowania systemu biegłych, powołano specjalne zespoły ministerialne, których zadanie polegało na opracowaniu kierunków zmian. Efektem tego było przygotowanie specjalnych raportów z zaleceniami⁷. Zmiany te doprowadziły do znacznego zbliżenia regulacji dotyczącej opinii biegłego i biegłych we wszystkich trzech rodzajach postępowania we Francji.

Warto wskazać, że poza powyższymi aktami prawnymi znaczenie we Francji mają także zalecenia i tzw. dobre praktyki dla opinii biegłych w sprawach cywilnych przygotowane w 2007 r. wskutek konferencji uzgodnieniowej zorganizowanej pod auspicjami Sądu Kasacyjnego⁸. Należy również pamiętać, że stowarzyszenia biegłych

¹ Por. m.in. J. Klimczak, *System biegłych sądowych w ocenie sędziów*, „Prawo w Działaniu” 2017/31, s. 177–201; J. Włodarczyk-Madejska, *Opinia biegłego w sprawach cywilnych w świetle badania aktowego*, „Prawo w Działaniu” 2017/31, s. 155–176; K. Joński, P. Ostaszewski, *The costs of maintaining the expert witness system*, „Prawo w Działaniu” 2017/31, s. 202–212.

² <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006070716/> – dalej CPC.

³ <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006071154/> – dalej CPP.

⁴ <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006070933/> – dalej CJA.

⁵ *Loi n° 71-498 du 29 juin 1971 relative aux experts judiciaires* – dalej ustawa z 1971 r.

⁶ *Décret n°2004-1463 du 23 décembre 2004 relatif aux experts judiciaires* – dalej dekret z 2004 r.

⁷ Efektem był m.in. raport z komisji pod przewodnictwem D. Chabanol z 2011 r. – *Rapport de la commission de réflexion sur l'expertise*, http://www.justice.gouv.fr/art_pix/rapp_com_reflexion_expertise.pdf (dostęp 15.12.2021 r.) – dalej *Rapport*.

⁸ https://www.expertcomptablejudiciaire.org/uploads/document/file/26/TXT_conference_consensus.pdf (dostęp 17.02.2022 r.) – dalej *Bonnes pratiques*.

sądowych poszczególnych dziedzin także przygotowały własne zasady deontologiczne oraz dobre praktyki, które mają istotne znaczenie praktyczne dla funkcjonowania systemu biegłych w poszczególnych specjalnościach⁹. Ponadto wskazuje się, że na bazie idei umownego kształtowania postępowania cywilnego wiele sądów, izb adwokackich i stowarzyszeń biegłych zawarło umowy w celu doprecyzowania sposobu i zasad sporządzania opinii w danym okręgu sądowym z zachowaniem przepisów prawa powszechnie obowiązującego¹⁰.

1.2. Podstawowe zasady dowodu z opinii biegłego

W prawie francuskim dowód z opinii biegłego (*la preuve par expertise*) definiuje się jako środek, którym zleceniodawca powierza innej osobie – biegłemu (*expert*) – zadanie wyjaśnienia zagadnienia technicznego lub naukowego, aby umożliwić lub ułatwić podjęcie należącej do niego decyzji¹¹.

Opinię biegłego zleca sąd w toku procesu. Wówczas określa się ją jako opinię sądową (*expertise judiciaire*). Według prawa francuskiego taka opinia może zostać zlecona przez sąd nie tylko w toku pierwszej instancji lub postępowania apelacyjnego, ale także przed wszczęciem postępowania sądowego w trybie szczególnego zabezpieczenia dowodu (dowód *in futurum*)¹². W przypadku roszczeń odszkodowawczych o znacznej wartości, jest to najczęściej spotykany sposób wyznaczania biegłego¹³. Zazwyczaj bowiem to przedsiębiorcy dążą do jak najpełniejszego zgromadzenia materiału dowodowego przed wytoczeniem powództwa. Często na podstawie takiej opinii biegłego i jego ustaleń co do odpowiedzialności (czy też jej braku) strony starają się negocjować wysokość należnego odszkodowania na etapie przedsądowym, co może ograniczać liczbę sporów.

Powyższa opinia nie może być mylona z opinią prywatną biegłego (*expertise de partie*) sporządzoną na zlecenie strony i przedstawioną w sądzie. Prawo francuskie generalnie nie wyklucza takiej opinii, choć traktuje ją jako dowód z dokumentu. Jej moc dowodowa jest zatem niższa niż opinii biegłego sądowego i nie w każdym przypadku taka opinia może zostać wykorzystana¹⁴. Niniejsze opracowanie porusza tematykę jedynie dotyczącą opinii biegłych sądowych¹⁵.

⁹Francuskie stowarzyszenie biegłych opublikowało kodeks etyki biegłego, por. <https://www.cncej.org/publications/public/actes> (dostęp: 14.06.2022 r.).

¹⁰Jako przykład wskazuje się umowę zawartą przez Sąd Pierwszej Instancji w Paryżu (*TGI de Paris*) dotyczącą określenia postępowania przy sporządzaniu opinii w sprawach cywilnych z maja 2006 r. lub przez Sąd Apelacyjny w Paryżu określającą sposób formułowania konkluzji końcowych opinii biegłych w postępowaniu cywilnym z czerwca 2009 r.

¹¹O. Leclerc [w:] *Droit de la preuve*, E. Vergès, G. Vial, O. Leclerc, Paris 2017, s. 669.

¹²Podstawę taką daje art. 145 CPC, według którego na wniosek każdego zainteresowanego sąd może przeprowadzić dowód przed wszczęciem jakiegokolwiek postępowania, jeśli istnieją uzasadnione przyczyny do zachowania dowodu lub ustalenia faktów niezbędnych dla przyszłego postępowania.

¹³Co ciekawe wedle badań francuskiego Ministerstwa Sprawiedliwości z 2003 r. aż 70% opinii biegłych było przeprowadzanych jeszcze przed wszczęciem postępowania (por. L. Leroy-Gissinger, *Le rôle du juge* [w:] *L'expertise en matière civile*, red. D. Loriferne, Paris 2013, s. 120).

¹⁴Por szerszej O. Leclerc [w:] *Droit...*, s. 622–631.

¹⁵Na temat dowodu z prywatnej opinii biegłego w ujęciu porównawczym por. P. Rylski, *Prywatna opinia biegłego w postępowaniu cywilnym – analiza prawnoporównawcza*, Warszawa 2009, <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/P-Rylski-Prywatna-opinia-bieg%C5%82ego-w-post%C4%99powaniu-cywilnym-2009.pdf> (dostęp: 17.02.2022 r.).

Trzeba też pamiętać, że we Francji wyróżnia się trzy formy udziału specjalisty (biegłego) w postępowaniu dowodowym: oględziny dokonywane przez specjalistę (*constatation*), konsultację (*consultation*) oraz opinię biegłego (*expertise*). W literaturze przyjmuje się, że szeroka gama tych trzech środków umożliwiła uzyskanie przez sąd informacji szczególnych bez potrzeby angażowania w każdym przypadku długotrwałej i kosztownej procedury sporządzenia opinii przez biegłego. Zgodnie zatem z art. 263 CPC sąd może zarządzić sporządzenie przez biegłego opinii (*expertise*) tylko wtedy, gdy nie jest wystarczające przeprowadzenie przez niego oględzin lub zasięgnięcie konsultacji. Przeprowadzenie dowodu z opinii biegłego zostało szczegółowo uregulowane przepisami kodeksu i z reguły wiąże się z potrzebą wyznaczenia biegłemu dłuższego czasu na przeprowadzenie właściwej analizy, o czym mowa w dalszej części opracowania.

2. Dopuszczenie dowodu z opinii biegłego

2.1. Swoboda wyboru biegłego przez sąd

Dowód z opinii biegłych jest regulowany ogólnymi przepisami CPC o dopuszczeniu i przeprowadzaniu dowodów przy udziale specjalistów (tzw. *technicien*). Według tych reguł wyłącznie sąd orzekający podejmuje decyzję o dopuszczeniu tego dowodu, co może uczynić z urzędu, na wniosek strony lub prokuratora biorącego udział w postępowaniu cywilnym. To zatem jedynie do sądu należy suwerenna ocena przesłanek dopuszczenia tego dowodu, czyli ocena potrzeby wyjaśnienia określonej kwestii. Orzecznictwo daje zatem sądowi prawo do oddalenia wniosku o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego, jeśli sąd uzna, że jest już w posiadaniu niezbędnych informacji¹⁶. Sąd ma również możliwość zmiany pytań zadanych przez strony biegłemu¹⁷ czy wyboru jednego biegłego w miejsce kilku biegłych żądanych przez stronę¹⁸.

W orzeczeniach Sądu Kasacyjnego podkreśla się potrzebę uzasadnienia przez sąd postanowienia o odmowie uzupełnienia opinii biegłego lub sporządzenia kontropinii (*contre-expertise*), czyli nowej opinii w celu ponownej oceny zagadnienia ocenionego w pierwszej opinii¹⁹. W postępowaniu karnym, odmiennie niż w postępowaniu cywilnym, istnieje wyraźna podstawa prawna zobowiązująca do uzasadniania orzeczenia o odmowie przeprowadzenia dowodu z opinii biegłego²⁰.

Od zasady swobodnej oceny przy dopuszczeniu dowodu wyróżnia się dwa istotne odstępstwa. Pierwsze z nich obejmuje przypadki dowodów biologicznych (*l'expertise biologique*) w sprawach o ustalenie lub zaprzeczenie ojcostwa lub macierzyństwa albo o alimenty. W tych sprawach Sąd Kasacyjny przyjął, że dowód z opinii biegłych jest prawem strony, chyba że istnieje uzasadniony powód jego nieprzeprowadzenia²¹. Sąd zatem musi zawsze taki dowód przeprowadzić na wniosek stron. Drugi wyjątek

¹⁶ W orzecznictwie Rady Stanu por. wyrok z 12.12.2007 r., nr 298155; wyrok z 23.10.2013 r., nr 360961.

¹⁷ Por. wyrok Sądu Kasacyjnego Izby karnej z 14.03.2012 r., nr 11–89.178.

¹⁸ Por. wyrok Sądu Kasacyjnego 2 Izby cywilnej z 13.07.2005 r., Revue Dalloz 2005, s. 2340.

¹⁹ Por. wyrok Sądu Kasacyjnego 2 Izby cywilnej z 26.06.2008 r., nr 07–13.875.

²⁰ Por. art. 156 CPP, wedle którego sąd powinien wydać odmowne postanowienie z uzasadnieniem w terminie miesiąca od złożenia wniosku przez stronę.

²¹ Por. wyrok Sądu Kasacyjnego 1 Izby cywilnej z 28.03.2000 r., nr 98–12806.

dotyczy obowiązku przeprowadzenia kontropinii na wnioski strony w niektórych przypadkach w postępowaniu karnym (np. w sytuacji podważania przez stronę opinii biegłego wskazującej stan jej poczytalności²²).

2.2. Zaskarżanie decyzji o powołaniu biegłego

Odmienne niż w przypadku innych środków dowodowych²³ postanowienie o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego, ze względu na swoją rangę, może być zaskarżone apelacją niezależną od zaskarżenia orzeczenia co do istoty sprawy (odpowiednik zażalenia w Polsce), jeśli wyrazi na to zgodę prezes sądu apelacyjnego i jeśli jest to uzasadnione ważnymi powodami²⁴.

W postępowaniu karnym zaskarżalność orzeczenia w przedmiocie dowodu z opinii biegłego zależy od tego, czy chodzi o odmowę przeprowadzenia tego dowodu przez sędziego śledczego (*juge d'instruction*), czy o orzeczenie oddalające wnioski o przeprowadzenie kontropinii lub przeprowadzenie opinii uzupełniającej. W pierwszym przypadku wymagana jest zgoda prezesa sądu na przeprowadzenie postępowania odwoławczego (art. 186-1 CPP). W drugim – taka zgoda nie jest wymagana, jeśli sędzia śledczy nie rozpoznał środka zaskarżenia w terminie miesiąca od jego wniesienia (art. 167 ust. 4 CPP).

2.3. Określenie zadań biegłego przez sąd (*la mission*)

W przypadku gdy sąd dopuszcza dowód z opinii biegłego, musi szczegółowo określić tezę dowodową, czyli precyzyjnie wskazać zadania, które ma wykonać biegły w postępowaniu. Orzeczenie takie jest nazywane powierzeniem biegłemu misji (*la mission*). Sąd ma swobodę w określeniu misji, choć podlega to kontroli Sądu Kasacyjnego²⁵.

Wyszczególnienie biegłemu zadań stanowi konieczność w celu odróżnienia opinii biegłego od innych czynności dowodowych z udziałem specjalistów. Jak już wspomniano w niniejszym artykule, według przepisów francuskiego postępowania dowodowego opinia biegłego powinna być dopuszczana jedynie w ostateczności (ma charakter subsydiarny), jeśli danych okoliczności nie można ustalić za pomocą konsultacji specjalistycznej (*consultation*) lub oględzin z udziałem specjalisty (*constataion*)²⁶.

Oględziny z udziałem biegłego, konsultacja specjalistyczna oraz opinia biegłego stanowią trzy środki o rosnącym stopniu zaangażowania wiedzy specjalistycznej²⁷. Cel oględzin z udziałem specjalisty to jedynie zaobserwowanie pewnego stanu faktycznego lub zjawiska (*relevé d'une situation*). Konsultacja polega natomiast na dostarczeniu przez biegłego aktualnego stanu wiedzy na zadany temat. W przypadku opinii biegłego dochodzi zaś do połączenia samego zaobserwowanego zjawiska

²² Por. art. 167-1 CPP zd. 3, według którego żądanie kontropinii jest prawem strony. W takim wypadku kontropinię sporządza dwóch biegłych.

²³ Według art. 150 CPC postanowienie o dopuszczeniu lub odmowie dopuszczenia dowodu nie jest zaskarżalne samodzielnym środkiem zaskarżenia, chyba że ustawa stanowi inaczej.

²⁴ Artykuł 272 ust. 1 CPC.

²⁵ Por. wyrok Sądu Kasacyjnego 1 Izby cywilnej z 26.11.1980 r., Bulletin des arrêts 1980/308.

²⁶ Według art. 263 CPC dowód z opinii biegłego może być dopuszczony jedynie w wypadku, gdy oględziny z udziałem specjalisty lub konsultacja specjalistyczna nie są wystarczające do wyjaśnienia stanu faktycznego.

²⁷ O. Leclerc [w:] *Droit...*, s. 676.

z wiedzą specjalistyczną niezbędną do ustalenia przyczyn zjawiska lub jego pełnego przebiegu, co ma prowadzić do konkluzji. W doktrynie podnosi się jednak, że rozróżnienie powyższych środków nie zawsze jest proste. Każdy z nich stanowi do pewnego stopnia połączenie wiedzy specjalistycznej i pewnych, koniecznych czynności. Stąd w praktyce podkreśla się, że sądy dają pierwszeństwo opinii biegłego²⁸.

Identyczna trudność pojawia się zresztą w przypadku instytucji znanej z postępowania karnego, czyli tzw. opinii specjalistycznej (*avis techniques*), do której sąd powinien się odwołać, gdy stan sprawy nie wymaga skomplikowanych ustaleń²⁹. Specjaliści wykorzystywani w takich czynnościach nie podlegają tym samym wymaganiom co biegli sądowi. Na tle instytucji *avis techniques* wypowiadał się Sąd Kasacyjny. Przyjął on, że art. 6 ust. 1 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka³⁰ nie sprzeciwia się temu, aby uznać, iż autor opinii specjalistycznej z postępowania karnego mógł pełnić rolę biegłego w późniejszym postępowaniu cywilnym co do tych samych faktów³¹. Wynika z tego, że nie istnieje sztywna i jednoznaczna linia podziału między omawianymi instytucjami, a stopień wymaganej wiedzy specjalistycznej jest często ocenny.

Zakres powierzonej biegłemu misji wyznacza granice podejmowanych przez niego czynności. Nie może on zatem ograniczyć swej misji ani wyjść poza jej ramy³². W postanowieniu o dopuszczeniu dowodu określa się ponadto termin, w którym biegły musi złożyć swoją opinię (*rapport*) w sądzie³³. Do dobrych praktyk zalicza się wymaganie, aby sąd spotkał się z biegłym i ze stronami na specjalnym posiedzeniu wstępnym, aby omówić zakres powierzonej biegłemu misji, dokumentów i innych dowodów, które mają być mu udostępnione, oraz ustalić terminy³⁴. W postępowaniu karnym ustawa wprost wskazuje, że prokurator i strony wnioskuje o dowód z opinii biegłego mogą sprecyzować pytania, które sąd powinien zadać biegłemu³⁵.

Rozpowszechnioną praktyką jest żądanie sądu, aby biegły sporządził opinię wstępną (*pré-rapport*). Biegły ma w niej obowiązek poinformować, jakie dotychczas wykonał czynności i jakie dotychczas sformułował wnioski lub ustalenia. Opinię wstępną doręcza się stronom. Mogą one wnosić zastrzeżenia lub uwagi, a ewentualnie

²⁸ *Rapport*, s. 7.

²⁹ Por. art. 60 CPP, wedle którego uprawnienie to przysługuje Policji w toku postępowania przygotowawczego.

³⁰ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).

³¹ Por. wyrok Sądu Kasacyjnego 2 Izby cywilnej z 8.02.2006 r., nr 04-12.864 oraz 04-14.455.

³² Według art. 238 ust. 1 i 2 CPC biegły ma obowiązek udzielić odpowiedzi na wszystkie pytania mu zlecone. Nie może odnosić się do innych kwestii, chyba że strony wyrażą na to zgodę na piśmie.

³³ Według art. 239 CPC biegły jest obowiązany przestrzegać nałożonych na niego terminów („*Le technicien doit respecter les délais qui lui sont impartis*”).

³⁴ Por. propozycje zawarte w *Bonnes pratiques*, s. 16. W praktyce proponuje się, aby odbyły się co najmniej trzy spotkania stron i biegłego. Pierwsze spotkanie ma na celu zaprezentowanie stron, biegłego i przedstawienie głównych punktów ekspertyzy. Kolejne spotkania pozwalają na wyjaśnienie kwestii spornych i niejasności, a także są okazją do przedstawienia stanowisk przez strony. Natomiast spotkanie końcowe służy najczęściej przedstawieniu wersji roboczej raportu, a także zebraniu dotyczących go uwag i pytań. Im bardziej skomplikowany stan faktyczny, tym więcej spotkań w ramach ekspertyzy (w dużych sprawach może być ich nawet kilkanaście lub więcej).

³⁵ Por. art. 156 ust. 1 CPP.

nawet wskazywać na potrzebę zmodyfikowania dotychczasowej oceny dokonanej przez biegłego³⁶.

Sąd, który zlecił biegłemu sporządzenie opinii, lub sędzia, który nadzoruje jej wykonanie, mogą zmienić zakres misji biegłego³⁷. Swoboda sądu w określeniu misji biegłego nie jest jednak nieograniczona. Po pierwsze powinna ona odnosić się jedynie do ustalenia faktów. W żadnym wypadku biegły nie może dokonywać oceny stanu prawnego. Zasada ta ma umocowanie ustawowe³⁸. Wynika to z założenia, że wypowiedzanie się o kwestiach prawnych jest zastrzeżone dla sądu. Oczywiście praktyka i orzecznictwo wskazują, że niełatwo oddzielić sferę prawną od faktycznej. Jak podkreśla się w doktrynie, skoro biegły pomaga sądowi zakwalifikować pewne zdarzenia pod normę prawną, to dokonanie jej oceny może być niezbędne w drodze tzw. kwalifikacji wstępnej (*pré-qualification*). Dotyczy to zwłaszcza takich pojęć prawnych jak wina, interes dziecka czy zaburzenia psychiczne³⁹. Po drugie trzeba pamiętać, że w postępowaniu cywilnym biegły nie może otrzymać zadania polegającego na pojednaniu stron postępowania⁴⁰. Jednakże w orzecznictwie przyjęto, że biegły może stwierdzić zawarcie ugody lub pojednanie stron, jeśli doszło do tego w toku czynności z jego udziałem⁴¹. Samo to rozróżnienie jest jednak krytykowane w doktrynie jako sztuczne i nieodpowiadające potrzebom praktyki⁴².

Całkiem odmienne założenie przyjęto zaś we francuskim postępowaniu sądowno-administracyjnym, umożliwiając sądowi zakreślenie wśród zleconych mu zadań także przeprowadzenie mediacji⁴³.

3. Osoba biegłego

Sąd, który dopuścił dowód z opinii biegłego, ma możliwość wyboru, czy będzie to jeden biegły czy kilku biegłych⁴⁴. W doktrynie wskazuje się, że wymaga to oceny, na ile zwiększenie kosztów opinii i wydłużenie czasu w przypadku jej sporządzenia przez kilku biegłych rekompensują zmniejszenie ryzyka błędu w opinii przygotowanej przez jedną osobę⁴⁵.

³⁶O. Leclerc [w:] *Droit...*, s. 677.

³⁷Według art. 236 CPC sąd, który dopuścił dowód z opinii biegłego, lub sędzia, który nadzoruje jej sporządzenie, może rozszerzyć lub ograniczyć misję biegłego.

³⁸Według art. 238 ust. 3 CPC biegły nie może oceniać stanu prawnego („*Il ne doit jamais porter d'appréciations d'ordre juridique*"). Zgodnie z art. 158 CPP misja biegłego może odnosić się tylko do kwestii natury technicznej wskazanej w postanowieniu o dopuszczeniu dowodu.

³⁹Por. O. Leclerc, *Le juge et l'expert. Contribution à l'étude des rapports entre le droit et la science*, Paris 2005, s. 195.

⁴⁰Wyraźny zakaz w tym zakresie przewiduje art. 240 CPC („*Le juge ne peut donner au technicien mission de concilier les parties*").

⁴¹Por. wyrok Sądu Kasacyjnego 2 Izby cywilnej z 21.07.1986 r., *Bulletin des arrêts* nr 131.

⁴²O. Leclerc [w:] *Droit...*, s. 677.

⁴³Por. art. R621-1 zd. 2 CJA, wedle którego misja biegłego może polegać na przeprowadzeniu mediacji („*L'expert peut se voir confier une mission de médiation*").

⁴⁴Zgodnie z art. 264 CPC na biegłego powołuje się jedną osobę, chyba że sąd uzna za konieczne powołanie kilku biegłych („*Il n'est désigné qu'une seule personne à titre d'expert à moins que le juge n'estime nécessaire d'en nommer plusieurs*"). Podobne regulacje zawierają art. 159 CPP oraz art. R621-2 CJA.

⁴⁵O. Leclerc [w:] *Droit...*, s. 678.

3.1. Listy biegłych

Wybór osoby biegłego przez sąd jest wolny. Prawo w tym zakresie nie ogranicza sądu żadnymi szczegółowymi wytycznymi. Jednakże, aby ułatwić znalezienie odpowiedniego biegłego z konkretnej specjalności, a przede wszystkim aby zapewnić niezbędny poziom kwalifikacji biegłych, sądy francuskie mają obowiązek prowadzenia dla swojego okręgu list biegłych sądowych⁴⁶. W przypadku postępowania cywilnego i karnego takie listy tworzy się dla obszaru sądów apelacyjnych. Natomiast lista ogólnokrajowa jest prowadzona przez Sąd Kasacyjny. Własne listy prowadzą także sądy administracyjne⁴⁷.

Biegli wpisani na listę mogą posługiwać się specjalnym tytułem biegłego sądowego przy Sądzie Kasacyjnym (*d'expert agréé par la Cour de cassation*) lub przy określonym sądzie apelacyjnym (*d'expert près la cour d'appel de...*)⁴⁸. Tytuł biegłego (*expert de justice*) podlega ochronie prawnej na mocy przepisów prawa karnego.

Biegli wpisani na listę są przyporządkowani do różnych organizacji zawodowych biegłych (*compagnies d'experts*) wedle ich specjalności. Biegłych z listy powołują nie tylko sądy, lecz także adwokaci lub organy administracji. Listy biegłych są powszechnie dostępne⁴⁹. We Francji zarejestrowanych jest od 8000 do 10.000 biegłych sądowych.

Prawo francuskie, mimo że nie zabrania sądom powoływania biegłych spoza listy (*hors liste*), to jest to w praktyce rzadkie. W pierwszej kolejności sąd powinien zatem wybrać biegłego z listy sądowej⁵⁰. W postępowaniu cywilnym sąd dopuszczając dowód z opinii biegłego, powinien uzasadnić, jakie wyjątkowe okoliczności stanowią przyczynę powołania biegłego spoza listy⁵¹. Podobnie wygląda to w postępowaniu sądownoadministracyjnym⁵² i karnym⁵³.

Jak widać, mimo że sądy nie są oficjalnie zobligowane do korzystania z list biegłych sądowych, to w praktyce mają one kluczowe znaczenie w doborze osób sporządzających opinie we Francji. Powoływanie biegłych spoza listy zdarza się sporadycznie⁵⁴.

3.1.1. Sporządzanie list biegłych

W aktualnym stanie prawnym sporządzanie list biegłych sądowych nie różni się w postępowaniach cywilnych, karnych i sądownoadministracyjnych. Zwłaszcza

⁴⁶O. Leclerc [w:] *Droit...*, s. 678.

⁴⁷Por. art. R221-9 CJA.

⁴⁸Artykuł 3 ustawy z 1971 r.

⁴⁹Por. przykładowo listę biegłych przy Sądzie Kasacyjnym https://www.courdecassation.fr/files/files/Vous%20%C3%AAtes/Experts/2021-06-18_CC%20_liste_experts.pdf (dostęp: 17.02.2022 r.).

⁵⁰Wynika to wprost z art. 1 ustawy z 1971 r., wedle którego z zastrzeżeniem innych przepisów sąd powinien powołać biegłego z listy biegłych, o której mowa w art. 2. Może jednak w konkretnym przypadku sięgnąć po inną osobę według własnego wyboru.

⁵¹Zgodnie z art. 265 ust. 1 CPC powołanie biegłego wymaga m.in. podania okoliczności, które wyjątkowo uzasadniały powołanie biegłego spoza listy.

⁵²Por. art. R531-1 CJA.

⁵³Według art. 157 ust. 2 CPP w wyjątkowych sytuacjach sąd może, wydając uzasadnione postanowienie, dopuścić dowód z opinii biegłego spoza osób znajdujących się na liście biegłych.

⁵⁴O. Leclerc [w:] *Droit...*, s. 679.

sytuacja w postępowaniu karnym od 2004 r. wygląda dokładnie tak samo jak w postępowaniu cywilnym⁵⁵.

Lista biegłych przy każdym sądzie apelacyjnym jest ustalana raz w roku przez zgromadzenie ogólne sędziów sądu apelacyjnego (*l'assemblée générale des magistrats du siège de la cour d'appel*) pod przewodnictwem pierwszego prezesa sądu apelacyjnego⁵⁶. W posiedzeniu uczestniczą także – przynajmniej po jednym przedstawicielu – sędziowie z sądów niższych szczebli znajdujących się w danej apelacji oraz sekretarz sądowy z sądu apelacyjnego, którego zadanie polega na sporządzeniu protokołu z obrad. Listę ogólnokrajową przygotowuje biuro organizacyjne Sądu Kasacyjnego. Sytuacja wygląda podobnie w postępowaniu sądownoadministracyjnym, gdzie raz w roku lista jest sporządzana przez prezesa sądu administracyjnego.

Biegłych wpisuje się na listę do różnych rubryk według ich specjalności. Przez długi czas dobór tych specjalności i formułowanie nazw rubryk były pozostawione sądom apelacyjnym, które kierowały się własnym uznaniem co do ich praktycznej przydatności. Od 2005 r. Ministerstwo Sprawiedliwości przygotowało jednolitą nomenklaturę specjalności biegłych, która ma obligatoryjne zastosowanie do wszystkich sądów powszechnych we Francji. W 2013 r. podobna nomenklatura została opracowana dla sądów administracyjnych. Obie listy nazw dziedzin są prawie identyczne. W obu występuje 8 głównych dziedzin (*branches*)⁵⁷ podzielonych na poddziedziny nazywane *rubriques* i *spécialités*.

O ile nazewnictwo specjalności kształtuje się obecnie jednolicie, o tyle poszczególne sądy mogą swobodnie decydować o kryteriach umieszczania danego biegłego w danej rubryce. W sprawach cywilnych i karnych ocenę taką dokonują zatem zgromadzenia sędziów apelacji, biorąc pod uwagę potrzeby danej apelacji. Muszą one także ocenić kwalifikacje poszczególnych kandydatów⁵⁸. W postępowaniu sądownoadministracyjnym ocenę taką dokonuje prezes sądu apelacyjnego po uprzednim zasięgnięciu opinii szczególnej komisji kwalifikacyjnej⁵⁹.

Decyzja o wpisaniu na listę biegłych lub o ponownym wpisaniu na taką listę po upływie kadencji ma istotne znaczenie dla biegłych z punktu widzenia ich kariery zawodowej i możliwości posługiwania się określonym tytułem. Stąd często decyzja ta jest przedmiotem sporów. W orzecznictwie Sądu Kasacyjnego przez lata utrwalił się pogląd, że odmowa wpisania na listę⁶⁰ lub odmowa ponownego wpisania na listę⁶¹ nie wymaga uzasadnienia. Wymienia się tu dwa powody: po pierwsze nie przewidywał tego żaden przepis prawa⁶², po drugie decyzja nie rozstrzyga o żadnym ograniczeniu praw podmiotowych. Zmianę w powyższej kwestii dokonano jednak w 2004 r., gdy

⁵⁵ Od reformy w 2004 r. art. 157 CPP odsyła – jeśli chodzi o sporządzanie listy biegłych – do przepisów postępowania cywilnego.

⁵⁶ Por. art. 8 dekretu z 2004 r.

⁵⁷ Główne dziedziny to: A. Rolnictwo, żywność, zwierzęta i leśnictwo; B. Sztuka, kultura, komunikacja i media oraz sport; C. Budownictwo, roboty publiczne, zarządzanie nieruchomościami; D. Ekonomia i finanse; E. Przemysł; F. Zdrowie; G. Medycyna sądowa, kryminalistyka; H. Językoznawstwo i tłumaczenia.

⁵⁸ Por. wyrok Sądu Kasacyjnego 2 Izby cywilnej z 21.09.2006 r., nr 05–21.978.

⁵⁹ Por. art. R221–9 ust. 2 CJA.

⁶⁰ Por. wyrok Sądu Kasacyjnego 2 Izby cywilnej z 22.05.2008 r., nr 08–11.807 oraz z 4.06.2009 r., nr 09–11.317.

⁶¹ Wyrok Sądu Kasacyjnego 2 Izby cywilnej z 13.10.2005 r., *Revue Dalloz* 2005, s. 2628.

⁶² Wymaganie takiego uzasadnienia następuje tylko w przypadku wpisania na listę pracowników społecznych, którzy przygotowują wywiad środowiskowy (*l'enquête sociale*). Wynika to z Dekretu nr 2009–285 z 13.03.2009 r.

nałożono obowiązek uzasadnienia odmowy ponownego wpisania na listę biegłych. Natomiast od 2012 r. konieczność uzasadnienia rozszerzono także na decyzję o niewpisaniu biegłego na listę po raz pierwszy. W postępowaniu sądowoadministracyjnym wymaganie takie wprowadzono w 2013 r. Od tego czasu zgromadzenia sędziów apelacji są zobligowane do uzasadnienia swoich decyzji o odmowie wpisu lub ponownego wpisu na listę biegłych⁶³, przy czym uzasadnienie nie może być ogólnikowe. Biegły, któremu odmówiono ponownego wpisania na listę, powinien – według Sądu Kasacyjnego – mieć możliwość zgłoszenia swoich uwag⁶⁴. Decyzja o wpisie lub ponownym wpisie na listę biegłych podlega zaskarżeniu do Sądu Kasacyjnego w terminie miesiąca od daty powiadomienia⁶⁵. Kontrola dokonywana przez Sąd Kasacyjny odnosi się tylko do zbadania prawidłowości postępowania związanego z oceną kandydatury biegłego. Sąd nie ocenia kwalifikacji zawodowych kandydata ani potrzeby dokonania wpisu na listę⁶⁶ z wyjątkiem rażąco błędnej oceny (*une erreur manifeste d'appréciation*)⁶⁷.

Wycofanie (*retrait*) lub skreślenie (*radiation*) z listy biegłych może nastąpić na podstawie decyzji organu, który dokonał wpisu. Następuje to na ogół jedynie w dwóch przypadkach: po pierwsze z powodu stanu zdrowia biegłego, a po drugie w związku z ubezwłasnowolnieniem biegłego lub popełnieniem przewinienia dyscyplinarnego (*faute disciplinaire*)⁶⁸. Rozstrzygnięcia te zgodnie z orzecznictwem Rady Stanu mają charakter orzeczniczy (*juridictionnelle*)⁶⁹. Mogą być zatem zaskarżone albo przed sądem apelacyjnym, albo przed Sądem Kasacyjnym⁷⁰ – w zależności, czy dotyczą listy sądu apelacyjnego czy listy ogólnokrajowej.

⁶³ Przykładowo w orzecznictwie wskazano na: „poważne trudności w relacjach biegłego ze stronami i ich pełnomocnikami, brak lojalności i uczciwości wymaganej od biegłego” (wyrok Sądu Kasacyjnego 2 Izby cywilnej z 21.09.2006 r., nr 06–10.852; tłumaczenie – P.R.). Ponadto „fakt, że biegły wykonywał wcześniej zlecenia dla towarzystwa ubezpieczeniowego nie stanowi sam z siebie działalności niedającej się pogodzić z niezależnością wymaganą od biegłego sądowego” (wyrok Sądu Kasacyjnego 2 Izby cywilnej z 22.05.2008 r., 08–10.840; tłumaczenie – P.R.).

⁶⁴ Wyrok Sądu Kasacyjnego 2 Izby cywilnej z 21.09.2006 r., *Revue Dalloz* 2006, s. 2480.

⁶⁵ Artykuł 20 dekretu z 2004 r.

⁶⁶ Wyrok Sądu Kasacyjnego 2 Izby cywilnej z 21.09.2006 r., *Bulletin des arrêts* nr 239.

⁶⁷ Wyrok Sądu Kasacyjnego 2 Izby cywilnej z 14.05.2009 r., nr 09–10.712.

⁶⁸ Przyczyny te szczegółowo wymienia art. 5 ustawy z 1971 r. Według tego przepisu na listę może być wpisana osoba, która:

- nie może mieć ukończonego 70. roku życia (w praktyce wymaga się, aby biegły rejestrowany w wykazie biegłych miał od 35 do 57–58 lat);
- posiada obywatelstwo Unii Europejskiej;
- nie dopuściła się w przeszłości niehonorowych i nieuczciwych działań ani działań stojących w sprzeczności z dobrymi obyczajami;
- nie była w przeszłości objęta sankcjami dyscyplinarnymi ani administracyjnymi skutkującymi jego odwołaniem, wykreśleniem z rejestru, wyłączeniem, wycofaniem udzielonej mu zgody lub cofnięciem udzielonego mu upoważnienia;
- nie została postawiona w stan upadłości ani poddana żadnej innej sankcji przewidzianej w kodeksie spółek handlowych;
- prowadziła działalność zawodową w obszarze swojej specjalizacji minimum przez określony okres;
- nie prowadziła w przeszłości żadnego rodzaju działalności sprzecznej z niezależnością niezbędną do pełnienia funkcji biegłego sądowego (prawnego);
- prowadziła działalność w okręgu leżącym w obszarze właściwości sądu.

⁶⁹ Wyrok Rady Stanu z 23.03.2012 r. nr 355151.

⁷⁰ Sprawy te są bardzo sporne. W 2012 roku w 2 Izbie cywilnej Sądu Kasacyjnego, która jest właściwa w tych sprawach, toczyło się około 100 spraw dotyczących wpisu lub wykreślenia z listy biegłych; por. L. Leroy-Gissinger, *L'expert judiciaire* [w:] *L'expertise en matière civile*, red. D. Loriferne, Paris 2013, s. 110.

3.1.2. Warunki wpisania na listę biegłych

Biegli sądowi nie stanowią we Francji oddzielnej grupy zawodowej. Wynika to wprost zarówno z doktryny⁷¹, jak i z aktów prawnych⁷². Z tego względu kompetencje niezbędne do wpisania na listę poszczególne sądy określają samodzielnie.

Dekret – z uwagi na potrzeby list biegłych przy sądach apelacyjnych w postępowaniu cywilnym i karnym – wymaga, aby osoba, która ma być wpisana na listę, wykonywała przez dostatecznie długi czas zawód lub czynności zawodowe niezbędne dla danej specjalności⁷³ oraz aby wypełniała je w stopniu wystarczającym do powierzenia jej zadań biegłego⁷⁴. Podobnie sytuacja wygląda w postępowaniu sądownoadministracyjnym – osoba fizyczna, aby zostać wpisana na listę, musi przez co najmniej 10 nieprzerwanych lat wykonywać zawód lub inne czynności zawodowe w ramach specjalności, w której ma uzyskać wpis⁷⁵.

Ustawy wymagają także, aby wykonywana dotąd aktywność biegłego nie pozostawała w sprzeczności z niezbędną – w przypadku biegłego sądowego – niezależnością⁷⁶. W postępowaniu sądownoadministracyjnym w tym celu dodatkowo nakazuje się, aby do wniosku o wpis na listę dołączyć oświadczenia kandydata na biegłego o istnieniu pośrednich lub bezpośrednich powiązań ze wszystkimi podmiotami prawa publicznego i prywatnego w zakresie swojej specjalności oraz o innych okolicznościach mogących podważać niezależność biegłego⁷⁷.

Brak ustanowienia oddzielnej profesji biegłych sądowych w praktyce wywołuje różnicowanie pod względem tego, jak często poszczególni biegli są powoływani do sporządzania opinii przez sądy. Powoduje to, że przeważająca liczba tych najczęściej powoływanych utrzymuje się właśnie z wykonywania czynności biegłego sądowego i nie funkcjonuje na rynku. Biegli ci tracą wówczas kontakt z zawodem, będącym ich specjalnością, i ograniczają się jedynie do oceny pracy zawodowej innych osób⁷⁸. Inni biegli natomiast zajmują się opiniami sądowymi jedynie dorywczo⁷⁹. Mimo że dostrzeżono to zjawisko oraz różnicowanie częstotliwości powoływania danych osób do sporządzania opinii nie znaleziono dotychczas żadnego konstruktywnego rozwiązania⁸⁰.

W wyniku orzeczenia TSUE z 17.03.2011 r. w sprawie *Peñarroja* uznano biegłego za podmiot świadczący usługi w rozumieniu prawa Unii Europejskiej (dalej UE). W związku z tym od 2012 r. akty prawne we Francji zrównały wymaganie dotyczące doświadczenia uzyskanego za granicą w innych krajach UE z doświadczeniem

⁷¹ Por. O. Leclerc [w:] *Droit...*, s. 682.

⁷² Według okólnika Ministra Sprawiedliwości z 16.11.2005 r. „Biegli sądowi współpracują z wymiarem sprawiedliwości, ale nie stanowią grupy zawodowej, ani nie należą do tzw. zawodów regulowanych” (tłumaczenie – P.R.; *profession réglementée*).

⁷³ Por. art. 2 pkt 4 dekretu z 2004 r. („*Exercer ou avoir exercé pendant un temps suffisant une profession ou une activité en rapport avec sa spécialité*”).

⁷⁴ Por. art. 2 pkt 5 dekretu z 2004 r. („*Exercer ou avoir exercé cette profession ou cette activité dans des conditions conférant une qualification suffisante*”).

⁷⁵ Por. art. R221-11 CJA.

⁷⁶ Por. art. 2 pkt 6 dekretu z 2004 r.

⁷⁷ Por. art. R221-12 ust. 2 CJA.

⁷⁸ L. Leroy-Gissinger, *L'expert...*, s. 112.

⁷⁹ Por. L. Dumoulin, *L'expert dans la justice. De la genèse d'une figure à ses usages*, Paris 2007, s. 161 i n.

⁸⁰ Por. *Bonnes pratiques*, pkt 6-3.

uzyskany we Francji. Obecnie wprost wynika to z art. 2 ust. III ustawy z 1971 r. co do spraw cywilnych i karnych i art. R221-11 pkt 1 CJA co do postępowania sądowniczo-administracyjnego⁸¹.

Oprócz kwalifikacji wymagania dodatkowo związane z wpisaniem na listę dotyczą: dotychczasowego stosownego zachowania i moralności⁸², określonego wieku⁸³, a w przypadku gdy biegłym wpisanym na listę ma być osoba prawna⁸⁴ – dysponowania odpowiednimi środkami technicznymi i personelem⁸⁵.

Procedura wpisania na listę rozpoczyna się wnioskiem skierowanym do prokuratora działającego przy danym sądzie apelacyjnym lub przy Sądzie Kasacyjnym. Prokurator sprawdza poprawność formalną wniosku. Może także zbierać niezbędne informacje w jego przedmiocie⁸⁶. Następnie wniosek jest oceniany przez specjalną komisję złożoną częściowo z sędziów, a częściowo z biegłych, choć liczba sędziów w komisji przeważa nad liczbą biegłych⁸⁷. Skład ma oddawać mieszany charakter oceny dokonywanej wobec biegłych, czyli nie tylko ich kompetencji zawodowych, lecz także znajomości przepisów prawa i postępowania w zakresie sporządzania opinii. Wskazuje się jednak, że przewaga sędziów w komisji prowadzi do większego uwzględnienia przy ocenie znajomości przepisów prawa niż samych kwalifikacji zawodowych⁸⁸. Opinia komisji jest przekazywana zgromadzeniu sędziów, mających dokonać wyboru biegłych, oraz samemu kandydatowi⁸⁹. Członkowie komisji nie mogą następnie zasiadać w zgromadzeniu dokonującym wyboru biegłych⁹⁰.

Po wybraniu biegłego przez zgromadzenie jest on wpisywany na listę na próbny okres wynoszący 3 lata⁹¹. Po upływie tego czasu komisja ponownie ocenia biegłego i po wyborze przez zgromadzenie biegły może zostać wpisany na listę na kolejne 5 lat podlegające dalszemu przedłużeniu⁹². Tym samym ustawodawca francuski od 2004 r. zrezygnował z bezterminowego wpisywania biegłych na listę. Jak się wskazuje, umożliwiałoby to kontrolę kwalifikacji biegłych sądowych i spełnienia przez

⁸¹ Przepisy wskazują na zrównanie z kwalifikacjami uzyskanymi we Francji kwalifikacji uzyskanych w innych państwach UE („*les qualifications acquises ou les activités exercées dans un Etat membre de l'Union européenne autre que la France*”).

⁸² Artykuł 2 pkt 1 i 2 dekretu z 2004 r. wymagają, aby biegły nie uchybił dobrym obyczajom ani aby nie był karany dyscyplinarnie.

⁸³ Według art. 2 pkt 7 dekretu z 2004 r. biegły nie powinien przekraczać 70 lat. Wyjątek dotyczy biegłych wpisywanych na listę przy Sądzie Kasacyjnym (por. art. 18 dekretu z 2004 r.). Biegli specjalizujący się w tłumaczeniach, którzy występują o wpisanie ich na listę, muszą wykonywać zawód w okręgu, dla którego dany sąd jest właściwy, lub zamieszkiwać w tym okręgu, jeżeli przeszli już na emeryturę.

⁸⁴ W postępowaniu cywilnym i karnym biegłym może być osoba prawna, ale w takim wypadku wymagania dotyczące niezależności biegłego musi spełniać osoba kierująca daną jednostką (por. art. 3 dekretu z 2004 r.).

⁸⁵ Artykuł 3 pkt 4 dekretu z 2004 r.

⁸⁶ Por. art. 7 ust. 1 dekretu z 2004 r.

⁸⁷ Por. art. 12 dekretu z 2004 r. W komisji zasiada 12 sędziów, natomiast biegłych – 5.

⁸⁸ Por. O. Leclerc, *Le juge...*, s. 308.

⁸⁹ Wyrok Sądu Kasacyjnego 2 Izby cywilnej z 21.09.2006 r., *Revue Dalloz* 2006, s. 2480.

⁹⁰ Artykuł 15 ust. 2 dekretu z 2004 r.

⁹¹ Por. art. 2 ust. II ustawy z 1971 r.

⁹² Por. art. 2 ust. II ustawy z 1971 r., wedle którego przy ponownej kwalifikacji należy ocenić doświadczenie kandydata, które uzyskał w zakresie zasad postępowania i regulacji prawnych w zakresie sporządzania i przeprowadzania dowodu z opinii biegłego.

nich kryterium rzetelności zawodowej⁹³. Od 2013 r. ten sam model został przyjęty w przypadku dokonywania wpisów na listę biegłych w postępowaniach sędowoadministracyjnych⁹⁴. Na listę ogólnokrajową przy Sądzie Kasacyjnym mogą być wpisani jedynie tacy biegli, którzy widnieli na listach sądów apelacyjnych przez okres co najmniej 5 lat⁹⁵.

Po wpisaniu na listę biegły składa przyrzeczenie⁹⁶. Zwalnia go to z konieczności czynienia tego po każdym powołaniu na biegłego w konkretnej sprawie. Natomiast biegli powołani spoza listy muszą składać takie przyrzeczenie w każdej sprawie⁹⁷.

Biegły wpisany na listę jest zobligowany co roku przedstawiać sprawozdanie, w którym wskazuje liczbę sporządzanych opinii sądowych oraz informuje, czy złożono je w terminie. Ponadto zawiadamia, czy w tym okresie uczestniczył w podnoszeniu kwalifikacji zawodowych, a jeśli tak, jakie podmioty prowadziły te szkolenia. Biegły ma także obowiązek wykupienia polisy ubezpieczeniowej od ewentualnej odpowiedzialności zawodowej. Ubezpieczenie obejmuje odpowiedzialność cywilną i zawodową biegłego, w tym czynności podejmowane przez niego w innych państwach członkowskich UE.

3.2. Posługiwanie się biegłego innymi osobami

Na ogół biegły jest obowiązany przy sporządzaniu opinii wykonywać wszystkie czynności osobiście. Także w sytuacji gdy biegłym jest osoba prawna, przedstawiciel takiej osoby powinien za zgodą sądu wskazać osoby uprawnione do wykonania czynności w ramach opinii biegłego⁹⁸. Biegły z reguły nie może zatem delegować swych zadań na inne podmioty ani opierać się na opiniach sporządzonych przez osoby trzecie⁹⁹. W orzecznictwie przyjęto, że brak osobistego sporządzenia opinii przez biegłego może być przyczyną stwierdzenia nieważności prawnej opinii, jeśli zostanie wykazany wpływ tego uchybienia na treść opinii¹⁰⁰. Stanowi to także podstawę do skreślenia biegłego z listy biegłych sądowych¹⁰¹.

Prawo dopuszcza jednak skorzystanie przez biegłego – z własnej inicjatywy¹⁰² lub za zgodą sądu¹⁰³ – z pomocy specjalisty, którego zadaniem jest wyjaśnienie pewnych

⁹³ L. Leroy-Gissinger, *L'expert...*, s. 111.

⁹⁴ Por. art. R221-12 CJA, zgodnie z którym w czasie trwania okresu próbnego można na biegłego nałożyć obowiązek uzyskania dodatkowego wykształcenia z zakresu postępowania sędowoadministracyjnego i specyfiki opinii z tego zakresu.

⁹⁵ Artykuł 2 ust. III ustawy z 1971 r., wedle którego z wymaganiem tym zrównane jest wykonywanie czynności biegłego sądowego w innym kraju UE.

⁹⁶ Artykuł 22 ust. 1 ustawy z 2004 r.

⁹⁷ Artykuł 6 ust. 3 ustawy z 1971 r.

⁹⁸ Artykuł 233 ust. 2 CPC oraz art. 157-1 CPP, wskazujące, że jeśli biegły jest osobą prawną, to osoba zarządzająca musi wskazać dane osób wykonujących czynności na potrzeby sporządzenia opinii.

⁹⁹ Dopuszcza się delegację pewnych czynności na rzecz komornika lub drugiego z biegłych w ramach opinii wspólnej.

¹⁰⁰ Por. wyrok Sądu Kasacyjnego 2 Izby cywilnej z 27.04.2000 r., *Revue Dalloz* 2000, s. 158.

¹⁰¹ Wyrok Sądu Kasacyjnego z 10.04.1996 r., *Bulletin des arrêts* nr 174.

¹⁰² W postępowaniu cywilnym wedle art. 278 CPC biegły może z własnej inicjatywy uzyskać opinie innego specjalisty, ale wyłącznie z dziedziny innej niż jego własna.

¹⁰³ W postępowaniu karnym i sędowoadministracyjnym w celu sięgnięcia po opinię innego specjalisty biegły musi uzyskać zgodę sądu (por. art. 162 ust. 1 CPP oraz art. R621-2 CJA).

okoliczności lub udział w czynnościach (*l'éclairer* lub *l'assister*) niezbędnych do sporządzenia opinii. Osobę taką określa się mianem *sapiteur*. Nie musi ona być wpisana na listę biegłych¹⁰⁴. Podlega jednak bardzo surowym ograniczeniom. Po pierwsze reprezentuje wyłącznie specjalność odmienną od tej, z której powołano biegłego. Po drugie nie może w żadnym stopniu wykonywać czynności powierzonych biegłemu w ramach misji¹⁰⁵. Po trzecie, nie wolno jej – zamiast biegłego – sporządzać opinii końcowej. Ponadto biegły pod własnym nadzorem, na własną odpowiedzialność i wedle własnego wyboru może posługiwać się innymi osobami, które będą pomagały mu lub uczestniczyły w wykonywaniu czynności¹⁰⁶. Może on również pozyskiwać informacje ustne lub pisemne od każdej osoby (zwanej *sachant*) pod warunkiem, że zostanie dokładnie wskazane jej nazwisko i – w razie potrzeby – jej związek prawny z osobą biegłego¹⁰⁷. Stanowiska i opinie, które wyraża zarówno *sapiteur*, jak i *sachant*, są obowiązkowo dołączane do opinii biegłego¹⁰⁸, tak aby strony mogły się z nimi zapoznać i zgłosić ewentualne uwagi lub zastrzeżenia. Nie wymaga się jednak udziału stron podczas czynności tych podmiotów.

3.3. Wyłączenie lub zmiana biegłego

Biegły podlega wyłączeniu (*récusation*) oraz może zostać zmieniony (*remplacement*) w toku postępowania.

O wyłączeniu biegłego orzeka sąd, który dopuścił biegłego, lub sędziego nadzorujący czynności biegłego. Powinno dojść do tego przed podjęciem przez biegłego czynności lub niezwłocznie po uzyskaniu przez sąd informacji o przyczynie wyłączenia. Istnieje możliwość zakończenia czynności biegłego, którego podejrzewa się o brak bezstronności. Na ogół biegły podlega wyłączeniu z tych samych powodów co sędzia. Należą do nich zatem przede wszystkim relacje osobiste lub zawodowe ze stronami postępowania. Lista przyczyn nie jest jednak zamknięta. Wyłączenie może zostać orzeczone na podstawie każdej innej okoliczności uzasadniającej brak bezstronności biegłego. Biegły nie stanowi strony postępowania o wyłączenie, a więc nie jest zawiadamiany o posiedzeniu w tym przedmiocie¹⁰⁹ ani nie wolno mu wnieść środków zaskarżenia¹¹⁰.

Zmiana biegłego może mieć miejsce, gdy zaniedbuje on swoje obowiązki¹¹¹. Sąd powinien wysłuchać biegłego przed powzięciem decyzji o jego zmianie¹¹², ale decyzję tę podejmuje samodzielnie¹¹³.

¹⁰⁴ Por. wyrok Sądu Kasacyjnego 3 Izby cywilnej z 17.07.1985 r., *Revue Dalloz* 1986, s. 225.

¹⁰⁵ O. Leclerc [w:] *Droit...*, s. 686.

¹⁰⁶ Por. art. 278-1 CPC.

¹⁰⁷ Por. art. 242 zd. 1 CPC oraz art. 164 CPP.

¹⁰⁸ Artykuł 282 ust. 3 CPC.

¹⁰⁹ Por. wyrok sądu Kasacyjnego 2 Izby cywilnej z 2.01.2010, nr 08-19.1.29.

¹¹⁰ Wyrok Sądu Kasacyjnego 2 Izby cywilnej z 24.06.2004 r., nr 07-10.921.

¹¹¹ Zgodnie z art. 235 CPC do zmiany biegłego dochodzi także w razie uprzedniego wyłączenia, odmowy podjęcia czynności przez biegłego lub innej usprawiedliwionej przyczyny.

¹¹² Wyrok Sądu Kasacyjnego 2 Izby cywilnej z 15.12.2005 r., *Revue Dalloz* 2006, s. 99.

¹¹³ Wyrok Sądu Kasacyjnego 2 Izby cywilnej z 15.11.2007 r., nr 07-10.921.

4. Warunki wykonywania misji przez biegłego

Opinia biegłego to środek służący prawidłowemu ustaleniu stanu faktycznego niezbędnego do wydania wyroku. Z tego względu biegły jest zobligowany do zachowania standardów rzetelnego procesu¹¹⁴. Wykonuje swoje czynności pod kontrolą sądu, który dopuścił ten dowód, lub specjalnego sędziego wyznaczonego do nadzorowania czynności dowodowych¹¹⁵.

4.1. Niezależność, bezstronność i obiektywizm biegłego

Biegły powinien wykonywać swoje obowiązki profesjonalnie, obiektywnie i bezstronnie¹¹⁶. Gdy je narusza, naraża się na skreślenie z listy lub zmianę na innego biegłego, a nawet na odpowiedzialność dyscyplinarną i cywilną. Aby zagwarantować powyższe warunki, ustawa wymaga złożenia przyrzeczenia, w którego rocie biegły zobowiązuje się do wykonywania czynności honorowo i według najlepszej swej wiedzy. W tym celu przed wpisaniem na listę biegły ponadto składa deklarację o bezstronności i swych powiązaniach z podmiotami publicznymi i prywatnymi¹¹⁷. W ramach dobrych praktyk proponuje się jednak, aby każdy biegły przed powołaniem go do czynności sądowych przedstawiał stosowne oświadczenie o konflikcie interesów¹¹⁸.

4.2. Udział stron przy czynnościach biegłego

W doktrynie francuskiej podnosi się, że zasada prawa do wysłuchania w kontekście opinii biegłego nie powinna dotyczyć tylko samej możliwości zgłaszania zastrzeżeń do opinii końcowej, ale powinna też oznaczać możliwość udziału stron w czynnościach biegłego w toku przygotowywania opinii¹¹⁹.

Pod wpływem wielu orzeczeń ETPC obowiązek zapewnienia stronom udziału w tych czynnościach stał się ważnym elementem postępowania w przedmiocie sporządzenia opinii przez biegłego. W orzecznictwie Sądu Kasacyjnego utrwalilo się zatem zapatrywanie, że nie wystarczy poddanie ocenie ostatecznego raportu biegłego, ale należy stronom zapewnić udział w przygotowaniu tego raportu. Oznacza to przede wszystkim obowiązek powiadamiania stron i ich pełnomocników o terminach i czynnościach biegłego¹²⁰. Ma to dotyczyć nie tylko posiedzeń sądowych, w tym pierwszego posiedzenia zwoływanego dla określenia szczegółów misji biegłego, ale także innych czynności biegłego dokonywanych poza sądem. Jeśli zatem biegły sporządzi na żądanie sądu opinię wstępną (*pré-rapport*), strony powinny ją otrzymać i należy

¹¹⁴ O. Leclerc [w:] *Droit...*, s. 687.

¹¹⁵ Według art. 155-1 CPC prezes sądu może dla dobra wymiaru sprawiedliwości wyznaczyć specjalnego sędziego w ramach danego sądu, który będzie zobowiązany do nadzorowania czynności biegłych i innych specjalistów.

¹¹⁶ Artykuł 237 CPC („*Le technicien commis doit accomplir sa mission avec conscience, objectivité et impartialité*”).

¹¹⁷ W stosunku do biegłych spoza listy obowiązek podania wszystkich związków ze stronami postępowania zawiera art. 242 CPC. Na żądanie stron sąd może zarządzić przesłuchanie wskazanych przez biegłego osób.

¹¹⁸ Por. *Bonnes pratiques*, nr 6-2.

¹¹⁹ O. Leclerc [w:] *Droit...*, s. 688.

¹²⁰ Wyrok Sądu Kasacyjnego 3 Izby cywilnej z 7.02.2007 r., *Revue Dalloz* 2007, s. 806.

im wyznaczyć termin na zgłaszanie zastrzeżeń i uwag zanim zostanie przygotowana opinia końcowa¹²¹. Jeżeli zaś biegły posługuje się innymi osobami lub zasięga opinii innych specjalistów, powinien powiadomić o tym strony i podać im dane tych osób, aby umożliwić odniesienie się do czynności przed ostatecznym przygotowaniem opinii. Nie wystarczy jedynie dołączenie tych opinii, zeznań lub dokumentów do opinii¹²².

Skutkiem niezachowania prawa do wysłuchania stron w trakcie dowodu z opinii biegłego może być nieważność opinii lub możliwość jej zaskarżenia. Następuje to w wyniku specjalnej skargi służącej ustaleniu bezskuteczności czynności procesowej ze względu na uchybienia formalne.

4.3. Uwagi stron zgłaszane podczas wykonywania opinii

Strony mogą zgłaszać swoje uwagi (*observations*) w trakcie sporządzania opinii i czynności dokonywanych przez biegłego. Zgodnie z przepisami postępowania cywilnego strony mają możliwość uczestniczenia w czynnościach biegłego¹²³. Podkreśla się, że biegły powinien wziąć pod uwagę spostrzeżenia i uwagi stron uczestniczących w czynnościach. Na żądanie stron ma on obowiązek dołączyć te uwagi do opinii, o ile zostały one zgłoszone na piśmie. W przypadku gdy biegły wyznaczył jednak stronom termin na przedstawienie uwag, może je pominąć, jeśli zostały zgłoszone po jego upływie. Biegły w swojej opinii powinien odnieść się do uwag stron¹²⁴.

4.4. Uprawnienia biegłego w zakresie pozyskiwania informacji

Strony są obowiązane dostarczyć biegłemu wszystkie dokumenty potrzebne do sporządzenia opinii¹²⁵. Składają je w sekretariacie sądowym. Przedstawienie tych dokumentów może nastąpić podczas specjalnego posiedzenia wyznaczonego dla ustalenia zakresu misji powierzonej biegłemu¹²⁶. Biegły ma możliwość zapoznania się z nimi jeszcze przed podjęciem się wykonania opinii¹²⁷. W orzecznictwie przyjęto, że strony nie mogą powołać się wobec biegłego na tajemnicę zawodową w celu odmowy przedstawienia mu dokumentów¹²⁸.

¹²¹ Wyrok Sądu Kasacyjnego Izby handlowej z 4.11.2008 r., nr 07-18.147.

¹²² Wyrok Sądu Kasacyjnego 2 Izby cywilnej z 4.06.1993 r., Revue Dalloz 1993, s. 183.

¹²³ Por. art. 161 ust. 1 CPC („*Les parties peuvent se faire assister lors de l'exécution d'une mesure d'instruction*”). Przepis ten ma charakter ogólny i dotyczy wszystkich środków dowodowych, które są przeprowadzane z udziałem osób trzecich (np. dotyczy też zeznań świadka).

¹²⁴ Por. art. 276 CPC.

¹²⁵ Artykuł 275 CPC nie tylko nakłada na strony wymóg dostarczenia niezbędnych dokumentów, ale także upoważnia biegłego w razie zwłoki stron do zwrócenia się do sądu, aby zobowiązał strony do dostarczenia niezbędnych dokumentów pod rygorem grzywny lub przygotowania opinii z pominięciem tych dokumentów. Sąd może wyciągnąć według własnego uznania konsekwencje z braku przedstawienia przez strony dokumentów.

¹²⁶ Por. art. 266 CPC, który przewiduje, że postanowienie o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego może zawierać wskazanie daty przeprowadzenia posiedzenia w celu ustalenia szczegółów realizacji misji przez biegłego.

¹²⁷ Artykuł 268 CPC.

¹²⁸ Wyrok Sądu Kasacyjnego 2 Izby cywilnej z 16.07.1979 r., Bulletin des arrêts nr 220.

Biegły nie dysponuje żadnymi własnymi środkami, które zmusiłyby strony do dostarczenia niezbędnych informacji. Może jedynie zwrócić się do sądu, aby ten wydał wobec stron postanowienie o zagrożeniu grzywną w razie zwłoki w przedstawieniu dokumentów. Biegły nie ma możliwości samodzielnego przesłuchiwanie świadków lub stron¹²⁹. Uprawnienia takie przysługują wyłącznie sądowi. W postępowaniu karnym sąd może jednak upoważnić biegłego do odebrania zeznań od osób trzecich lub stron, jeśli jest to niezbędne do wykonania jego misji¹³⁰.

5. Opinia biegłego i wynagrodzenie biegłego

Biegły ma obowiązek sporządzić pisemną opinię, określaną mianem *rapport*, i złożyć ją w sekretariacie sądowym. Zawiera ona odpowiedzi i konkluzje biegłego co do kwestii powierzonych mu w misji zleconej przez sąd. Na ogół opinia musi zawsze przybrać formę pisemną, chyba że sąd upoważni biegłego do przedstawienia swych wniosków na rozprawie¹³¹. Jeśli zarządzono opinię kilku biegłych, sporządza się jeden raport, choć mogą w nim znajdować się zróżnicowane stanowiska biegłych¹³².

Prawo nie przewiduje żadnych szczególnych wymagań dotyczących struktury opinii biegłych, choć podjęto pewne inicjatywy w celu uzupełnienia tej luki na poziomie dobrych praktyk sądowych i umów między sądami a organizacjami biegłych. Z tego względu przyjąć można, że opinia biegłego musi:

- zawierać szczegółowe uzasadnienie;
- wskazywać dokumenty, na podstawie których ją sporządzono;
- odnosić się do oświadczeń stron;
- obejmować kompletny wykaz dokumentów przekazanych stronom.

5.1. Zgłaszanie zastrzeżeń do opinii i ocena opinii biegłego

Jak każdy dowód opinia biegłego podlega ocenie stron i sądu. Strony mają prawo zgłaszania swych zastrzeżeń do opinii. Brakuje szczegółowego rozwiązania ustawowego w tym zakresie w postępowaniu cywilnym. W postępowaniu sądowoadministracyjnym istnieje zaś wyraźna regulacja prawna. Zgodnie z nią sąd wyznacza stronom termin jednego miesiąca (który może zostać przedłużony) od otrzymania kopii opinii na zgłoszenie zastrzeżeń¹³³. Podobnie w postępowaniu karnym – gdy sąd doręcza stronom opinię, wyznacza im termin zgłaszania zastrzeżeń i uwag, ewentualnie żądania kontropinii¹³⁴.

¹²⁹ O. Leclerc [w:] *Droit...*, s. 694.

¹³⁰ Artykuł 164 CPP.

¹³¹ Por. art. 282 ust. 1 CPC, wedle którego, jeśli stanowisko biegłego nie wymaga rozwinięcia w formie pisemnej, sąd może zobowiązać biegłego do przedstawienia tego stanowiska na posiedzeniu, z którego sporządza się protokół.

¹³² O. Leclerc [w:] *Droit...*, s. 686.

¹³³ Por. art. R621-9 ust. 3 CJA.

¹³⁴ Artykuł 167 ust. 3 zd. 1 CPP.

W postępowaniu cywilnym sąd może zawsze zażądać dodatkowych wyjaśnień od biegłego¹³⁵. Dzięki tej instytucji na bieżąco poznaje stanowiska stron i biegłego co do kwestii wątpliwych. W doktrynie uznaje się to za trafne rozwiązanie, które umożliwia lepszą analizę i ocenę opinii biegłego¹³⁶.

Zgodnie z postanowieniami CPC sąd nie jest związany ustaleniami i wnioskami przedstawionymi przez biegłego¹³⁷. Musi zatem swobodnie ocenić ten dowód, w tym w szczególności, czy nie doszło do tzw. *dénaturation*, czyli wypaczenia istoty tego dowodu przez biegłego. Sąd może zatem zarówno oprzeć się na opinii biegłego, jak i ją ostatecznie w swoim wyroku pominąć¹³⁸. W praktyce sytuacja taka występuje jednak rzadko, a kwestia oceny przez sąd opinii biegłych jest powodem licznych kontrowersji. Sądowi trudno jest bowiem zakwestionować moc dowodową takiej opinii, jeśli sam nie posiada niezbędnej wiedzy. Mimo prowadzonych badań praktyki sądowej trudno jest ocenić rzeczywisty wpływ opinii biegłych na treść zapadłych orzeczeń. Potwierdza się jednak teza, że sądy najczęściej opierają się na treści przedstawionych opinii¹³⁹.

5.2. Wynagrodzenie biegłego

Złożenie opinii, czyli raportu końcowego, stanowi warunek otrzymania przez biegłego wynagrodzenia. W postępowaniu sądownoadministracyjnym i cywilnym na ogół to strony są zobligowane pokryć wynagrodzenie biegłego. Środki na ten cel pochodzą z zaliczek uiszczonych przez strony. Sąd w czasie dopuszczania dowodu z opinii biegłego (lub wyjątkowo w trakcie wykonywania czynności przez biegłego) określa kwotę zaliczki, która powinna być możliwie najbardziej zbliżona do szacunkowego wynagrodzenia końcowego. Jednocześnie wskazuje stronę lub strony, które muszą uiścić zaliczkę, oraz ustala termin, w którym powinna być ona wniesiona. Jeśli obie strony mają pokryć zaliczkę, sąd określa także stosunek, w jakim ten obowiązek obciąża każdą ze stron¹⁴⁰.

Jeżeli zaliczka nie zostanie uiszczona w terminie, sąd odstąpi od przeprowadzenia dowodu, chyba że strony wskażą uzasadniony powód, aby przedłużyć termin wniesienia żądanych sum. Sąd może wyciągnąć inne konsekwencje z nieuiszczenia zaliczki w określonym czasie¹⁴¹.

W celu zagwarantowania niezależności i uniknięcia nacisków finansowych ustawodawca francuski nałożył na strony zakaz wypłacania biegłemu wynagrodzenia w jakiegokolwiek formie, nawet tytułem zwrotu poniesionych kosztów, chyba że wynika to z decyzji sądu.

¹³⁵ Artykuł 283 CPC. Jeśli sąd nie znalazł w opinii dostatecznych wyjaśnień, może wysłuchać biegłego w obecności stron lub po ich zawiadomieniu.

¹³⁶ O. Leclerc [w:] *Droit...*, s. 686.

¹³⁷ Por. art. 246 CPC („*Le juge n'est pas lié par les constatations ou les conclusions du technicien*”).

¹³⁸ Por. wyrok Sądu Kasacyjnego 2 Izby cywilnej z 15.05.2008 r., nr 06-22.171.

¹³⁹ Por. L. Dumoulin, *L'expert...*, s. 103.

¹⁴⁰ Por. art. 269 CPC.

¹⁴¹ Artykuł 271 CPC.

Biegły może jednak w toku postępowania żądać wypłacenia mu części wynagrodzenia z uiszczonych zaliczek, jeśli uzasadnia to stan wykonanej pracy i stopień skomplikowania sprawy. W sytuacji gdy pobrana zaliczka jest rażąco niska w stosunku do przewidywanego wynagrodzenia, biegły może wystąpić do sądu o podwyższenie wpłaconej zaliczki. W takim wypadku sąd nakłada na stronę lub strony obowiązek uiszczenia dodatkowej zaliczki. W razie niewykonania tego obowiązku w terminie i w razie braku podstaw do przedłużenia terminu biegły składa opinię w takim zakresie, w jakim została dotychczas wykonana (*rapport en l'état*)¹⁴².

W postępowaniu karnym (inaczej niż w postępowaniu cywilnym) zawsze Skarb Państwa pokrywa wynagrodzenie biegłego. Różnica ta jest istotna przy określaniu stawek wynagrodzenia biegłych.

W postępowaniu cywilnym i sędowoadministracyjnym to ostatecznie sąd, po zgłoszeniu przez strony zastrzeżeń do opinii, swobodnie określa wynagrodzenie biegłego, biorąc pod uwagę staranność wykonanej pracy, przestrzeganie przez biegłego terminów i jakość opinii¹⁴³. Sąd w takim wypadku upoważnia biegłego do uzyskania należnej kwoty z wpłaconej zaliczki, zdeponowanej w sekretariacie sądowym. Może także zarządzić, w zależności od przypadku, albo zapłatę biegłemu dodatkowego wynagrodzenia, wskazując stronę lub strony odpowiedzialne za nie, albo zwrot stronom wpłaconych nadwyżek, jeśli zaliczka przekracza ostateczne wynagrodzenie¹⁴⁴. Jeżeli sąd planuje ustalić wynagrodzenie biegłego w kwocie niższej niż wnioskowana przez niego, musi umożliwić biegłemu przedstawienie uwag w tym zakresie¹⁴⁵.

Sądy w praktyce, określając wynagrodzenie, często opierają się na stawkach wynagrodzenia ustalonych w danej apelacji, choć nie pozostają nimi formalnie związane¹⁴⁶. Problemem jest brak podstawy prawnej do konstruowania takich stawek. Ponadto stawki różnią się znacząco w każdej apelacji sądowej. Powoduje to ciągłe wątpliwości i spory w praktyce¹⁴⁷. W pewnych apelacjach wyznacza się wyłącznie stawki uzależnione od czasu pracy¹⁴⁸, a w innych dodatkowo określa się minimalne i maksymalne wynagrodzenie dla danej kategorii biegłych. Jedynie w postępowaniu karnym, gdzie koszty wynagrodzenia zalicza się do kosztów ponoszonych przez wymiar sprawiedliwości, stawki wynagrodzenia są ustalone na podstawie aktu powszechnie obowiązującego (rozporządzenia) i mają walor normatywny¹⁴⁹.

Konkluzje

1. Zagadnienie, które należy uznać za cenne wskazanie z prawa francuskiego, to subsydiarność dowodu z opinii biegłych. Prawo francuskie zna bowiem różne

¹⁴² Artykuł 280 CPC.

¹⁴³ Artykuł 284 ust. 1 CPC.

¹⁴⁴ Artykuł 284 ust. 2 CPC.

¹⁴⁵ Por. art. 284 ust. 3 CPC.

¹⁴⁶ Por. wyrok Sadu Kasacyjnego 2 Izby cywilnej z 14.09.2006 r., nr 05-12.143.

¹⁴⁷ O. Leclerc [w:] *Droit...*, s. 686.

¹⁴⁸ W sprawach cywilnych wysokość wynagrodzenia oblicza się zasadniczo na podstawie liczby godzin spędzonych przez biegłego nad daną sprawą przemnożonych przez stawkę godzinową, które powiększa się następnie o poniesione wydatki i stawkę VAT.

¹⁴⁹ Por. art. R116-R120-2 CPP.

środki zaangażowania specjalisty, które wykorzystuje się w sytuacjach, gdy formalne sporządzenie opinii nie stanowi konieczności. Konsultacja specjalistyczna lub oględziny z udziałem biegłego jako inne środki z udziałem specjalisty mają dostarczyć sądowi fachowej wiedzy bez konieczności spełnienia przez opinię wszystkich niezbędnych elementów formalnych. Czynności te są zatem tańsze i mniej pracochłonne.

2. We Francji dominuje model powoływania biegłych z listy. Istnieje jednak możliwość powołania biegłego spoza niej (*hors liste*), ale sąd powinien w takim wypadku wyraźnie wyjaśnić przyczynę sięgnięcia po takiego biegłego. Niewątpliwie system ten służy uzyskaniu transparentności w dostępie do biegłych i daje możliwość weryfikacji biegłych przy okazji wpisania na listę sądową lub wykreślenia z niej.
3. Postępowanie o wpis na listę biegłych jest szczegółowo uregulowane przez prawo, co służy zapewnieniu najwyższej jakości ich poziomu merytorycznego. Choć o wpisie decydują poszczególne zgromadzenia sędziów sądów apelacyjnych lub biuro organizacyjne Sądu Kasacyjnego, to szczegółowe uregulowanie postępowania przed komisją powołaną do oceny kwalifikacji wydaje się rozwiązaniem pożytecznym.
4. Ciekawym rozwiązaniem jest równoległe funkcjonowanie list sądów apelacyjnych i listy ogólnokrajowej prowadzonej przy Sądzie Kasacyjnym. Kryteria wpisu na listę ogólnokrajową postrzega się jako surowsze, gdyż wymagają one udokumentowania co najmniej 5 lat figurowania biegłego na liście sądu apelacyjnego.
5. Duże znaczenie w zapewnieniu wysokiego poziomu biegłych ma system wpisu na okres próbny i potrzeba uzyskiwania kolejnych okresowych wpisów. Każdy biegły, który został wpisany na listę po raz pierwszy, jest zobligowany do wystąpienia o ponowny wpis po upływie trzech lat. Następnie czynność tę powtarza co 5 lat. Trzeba jednak pamiętać, że decyzja o odmowie wpisu biegłego na listę musi zawierać uzasadnienie i podlega zaskarżeniu. Biegły może zostać wykreślony z listy w rezultacie postępowania dyscyplinarnego prowadzonego przez sąd apelacyjny. Istnieje możliwość zaskarżenia takiej decyzji.
6. Jeśli chodzi o kwestie związane z postępowaniem, warto zwrócić uwagę na sporządzenie przez biegłych opinii wstępnej i opinii końcowej. Sporządzenie wstępnej opinii biegłego jest nieobowiązkowe, jednak – zdecydowanie zalecane i często wyraźnie wymagane przez sądy. Jeżeli sąd zwrócił się z żądaniem sporządzenia opinii wstępnej, biegły przekazuje taką opinię stronom, aby zapewnić im możliwość złożenia oświadczeń. Końcowa opinia musi zawierać odpowiedź na wszystkie pytania zadane przez sąd i uwzględnić wszelkie uwagi stron skierowane do biegłego w toku postępowania z jego udziałem.
7. Istotna kwestia to możliwość udziału stron w czynnościach biegłego, jeszcze przed sporządzeniem opinii końcowej. W postępowaniu cywilnym strony są w znacznym stopniu zaangażowane w czynności podejmowane przez biegłego. Strony mają obowiązek współpracować z biegłym i udostępniać dokumenty na każde jego żądanie. Mogą zadawać biegłemu bezpośrednie pytania w toku rozprawy o charakterze kontryktoryjnym i zwracać się do biegłego o odniesienie się do ich uwag.

8. Interesujący jest stały nadzór nad wykonywaniem opinii przez biegłego. Sąd monitoruje postęp czynności podejmowanych przez biegłego. Zadanie to powierza się konkretnemu sędziemu w sądzie pierwszej instancji.
9. We Francji w postępowaniu cywilnym wynagrodzenie biegłego jest finansowane wyłącznie z zaliczek uiszczonych przez strony. Można jednak uzyskać pomoc prawną na pokrycie kosztów postępowania z udziałem biegłego. Sąd samodzielnie określa należne wynagrodzenie, nie będąc związanym ani wnioskiem biegłego, ani oficjalnymi stawkami wynagrodzenia. Funkcjonujące zaś w poszczególnych apelacjach tabele ze stawkami nie mają charakteru oficjalnego, lecz służą wsparciu podczas szacowania należnego wynagrodzenia.
10. Sąd postanawia o wynagrodzeniu biegłego, biorąc pod uwagę to, czy opinia została wydana na czas, a także oceniając jakość opinii i staranność, z jaką biegły wywiązywał się z powierzonych mu obowiązków.

Bibliografia

1. Dumoulin L., *L'expert dans la justice. De la genèse d'une figure à ses usages*, Paris 2007.
2. Joński K., Ostaszewski P., *The costs of maintaining the expert witness system*, Prawo w Działaniu 2017, t. 31.
3. Klimczak J., *System biegłych sądowych w ocenie sędziów*, Prawo w Działaniu 2017, t. 31.
4. Leclerc O. [w:] *Droit de la preuve*, E. Vergès, G. Vial, O. Leclerc, Paris 2017.
5. Leclerc O., *Le juge et l'expert. Contribution à l'étude des rapports entre le droit et la science*, Paris 2005.
6. Leroy-Gissinger L., *L'expert judiciaire* [w:] *L'expertise en matière civile*, red. D. Loriferne, Paris 2013.
7. Leroy-Gissinger L., *Le rôle du juge* [w:] *L'expertise en matière civile*, red. D. Loriferne, Paris 2013.
8. *Rapport de la commission de réflexion sur l'expertise*, http://www.justice.gouv.fr/art_pix/rapp_com_reflexion_expertise.pdf.
9. Rylski P., *Prywatna opinia biegłego w postępowaniu cywilnym – analiza prawnoporównawcza*, Warszawa 2009, <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/P-Rylski-Prywatna-opinia-bieg%C5%82ego-w-post%C4%99powaniu-cywilnym-2009.pdf>.
10. Włodarczyk-Madejska J., *Opinia biegłego w sprawach cywilnych w świetle badania aktowego*, Prawo w Działaniu 2017, t. 31.